

FƏRQANƏ HÜSEYNOVA
Avrasiya Unisersiteti
ferganehuseynova@yahoo.com

İNKARLIQ IFADƏ EDƏN BƏZİ İNKAR BAĞLAYICILARININ VƏ ƏVƏZLİKLƏRİN MIKROSAHƏLƏRİ

Xülasə

İnkarlıq ifadə edən bəzi inkar bağlayıcılarının və əvəzlilərin mikrosahələri

Bu məqalə ingilis dilində inkarlıq problemi, bu dildə inkarlıq ifadə edən inkar bağlayıcılarının və inkar əvəzlilərinin mikrosahələrinə, onun müasir ingilis dilinin inkarlaşmasındakı roluna, və onların semantik kontekstdən araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Müasir ingilis dilində inkarlıq kateqoriyasının öyrənilməsi çağdaş dilçiliyin ən aktual mövzularından biridir. Dilçilik ədəbiyyatlarından da məlumdur ki, inkarlığın reallaşmasında hər bir dilin özünə məxsus inkarlığı ifadə etmək üçün müəyyən ifadə vasitələri vardır və hər bir dildə inkarlıq qrammatik və leksik kateqoriyadır. İnkarlıq kateqoriyası, o cümlədən sintaktik yolla da öz əksini tapır. Başqa bir cəhətdə ondan ibarətdir ki, sintaktik kateqoriyanı ayrı-ayrı sözlər və ifadələr deyil, cümlələr ifadə etdiyindən onun oppozisiyası olan təsdiq variantı vardır. Dilin universal kateqoriyası kimi inkarlıq kateqoriyası inkar dilin müxtəlif səviyyələrində -leksik səviyyədə, qrammatik səviyyədə, fonetik səviyyədə də qeydə alınır. İngilis dilində inkarlığın baş verməsində inkarlığın leksik və qrammatik ifadə vasitələri arasında (bir çox hallarda) kəskin fərq olmadığı, ingilis dilində inkarlıq ifadə edən prefiks-lərlə (“-mis” və “-dis”) “not” inkar hissəciyi arasında o qədər də güclü fərq olmadığı, inkar hissəciyi olan “not” ədatının ingilis dilinin inkarlaşmasındakı dominant rolunu qeyd olunmuşdur. Eyni zamanda məqalədə ingilis dilində inkarlığı ifadə edən bağlayıcılar və əvəzlilər Azərbaycan dilinin inkarlığı ifadə edən inkarlıq vasitələri ilə əlaqəlandırılıb və müqayisəli təhlil olunub.

Açar sözlər: mikrosahə, inkar bağlayıcı, kateqoriya, inkar əvəzliləri, mənəvi

Məlumdur ki, ünsiyyət prosesində istifadə edilən nitq danışmaq aktları zamanı həm implisit, həm də eksplisit mənalara yer alır. Gizli (implisit) mənanın yaranma mexanizmi, onun ifadə olunması və belə mənanın aydınlaşdırılıb aşkarlanması özlüyündə implikativ potensialı olan dil formalarının üzə çıxarılmasını bir növ tələb edir. Hesab edirik belə formalardan biri də ritorik suallardır. Əslində sual cümləsi formasında olan ritorik suallar cavab tələb etmir, belə tip suala, cümləyə onu ifadə edən səsləndirən özü cavab verir, başqa sözlə ifadə etsək, sualın cavabı sualın özündə, onun semantikasındakı, ifadənin intonasiyasında tapılır (verilir). Təbii olaraq belə hesab etmək olar ki, ritorik sualların inkar formasının təsdiq, təsdiq formasının inkar mənasının yaranması da qeyd olunan keyfiyyətlə bağlıdır. Belə hallarda konyuktivlə forma ilə oxşarlıq yaranması da bununla əlaqədardır.

Əlbəttə, hər bir dilin özünəməxsus inkarlığı ifadə etmək üçün müəyyən ifadə vasitələri vardır. Dilçilik ədəbiyyatlarından da məlumdur ki, dildə inkarlıq qrammatik-leksik kateqoriyadır. İnkarlıq-neqasiya leksik, qrammatik, o cümlədən də sintaktik yolla öz ifadəsini tapır. Başqa bir cəhət ondan ibarətdir ki, sintaktik kateqoriyanı ayrı-ayrı sözlər deyil, cümlələr ifadə etdiyindən onun oppozisiyası olan təsdiq variantı vardır. Dil universalisi kimi inkar dilin müxtəlif səviyyələrində – leksik, qrammatik və fonetik səviyyələrdə qeydə alınır. İngilis dilində inkarlığın leksik və qrammatik ifadə vasitələri arasında (bir çox hallarda) kəskin fərq yoxdur.

Məsələn, ingilis dilində inkarlıq ifadə edən prefikslərlə "not" inkar hissəciyi arasında o qədər güclü fərq yoxdur.

Jane doesn't like Johnson's idea. - Ceyn Consonun ideyasını xo lamır.

Jane dislikes Johnson's idea.

Burada ingilis dilində verilmiş cümlələrin hər ikisi eyni mənanı verir.

They don't want clever men, clever men have ideas, ideas course troubles (Maugham). - Onlar a ıllı adamları ist mirl r, a ıllı adamların ideyaları olur, ideyalar probleml r yaradır.

Qeyd etməliyik ki, sonuncu cümlədək predikativi başqa sözlə feili prefiks vasitəsilə inkar formada işlətmək mümkün deyil. Əvvəla bu cümlədə mətn yaratmaq üçün, fikri dəqiq çatdırmaq üçün müəllif təkrardan istifadə etməklə məqsədinə çatmaq üçün bu vasitəyə əl atıb, ancaq bununla belə sözlərin birləşə bilmək, yanaşı işlədilər bilmək qabiliyyətinə görə bu cümlənin xəbərini ifadə edən "want" sözünü həmin sinonimik qrupa daxil olan sözlərin heç biri ilə əvəzlənməsi konkret bu kontekstdə mümkün olmadığı kimi, prefikslə də inkarlıq yaratmaq qeyri-mümkündür.

İngilis dilində mətnlərdə inkarlığın təsdiqi, mətndə işlənən inkarlıq vasitələrinin kəmiyyət və keyfiyyət təhlili onu göstərir ki, ən yüksək və geniş şəkildə işlədilər "not" inkar vasitəsidir. Bu onunla əlaqədardır ki, bu vahid həm ümum, həm də xüsusi inkarı ifadə etmək üçün istifadə olunur, baxmayaraq başqa inkar vasitələr də vardır və yuxarıda qeyd etdiyimiz bəzən "not" -u hansı kontekstdə əvəzləyə bilər, lakin semantik çalarlıq heç də eyni olmur.

İnkarlıq sahəsinin şaquli strukturundan bəhs edərkən S.Abdullayev vurğulayır ki, Azərbaycan dilində bütün neqasiya vasitələrinin 19 növü, alman dilində 20 növü, rus dilində 11 növü, özbək dilində 6 növü, türk dilində 4 növü, qazax dilində 3 növü, türkmən dilində 5 növü və başqalarını göstərmişdir. Həmçinin S.Abdullayev ingilis dilində inkarlıq dilində ümumi şəkildə 5 növünü göstərmişdir (1, s. 65).

Qeyd etməliyik ki, ingilis dilində onların növü heç də 5 deyil, çünki inkar əvəzlik və zərflikdən bəhs edilərkən mürəkkəbləşməni sadə sözlərlə eyni növə aid etmək olmaz, eləcə də ön şəkilçi ilə (prefikslə), sonluğu eyni növ altında vermək olmaz, ən azı onların semantik çalarlığı kontekst daxilində fərqlidir və həmçinin baxmayaraq "mis" və "dis" inkarlıq ifadə edən prefikslərdir, ancaq onlar başqa sözə birləşə bilmək qabiliyyətinə görə fərqli semantik çalarlığa malikdirlər. Məsələn,

He misunderstood her. - O onu s hv ba a dü dü.

He dislikes her behaviour. - O onun davranı ını xo lamır.

Bu kontekstlərdə "mis" və "dis" -in yerini dəyişmək mümkün olmadığı kimi həmin cümlələr başqa formada işlətmək mümkün olsa da, artıq semantik çalarlıq fərqli yaranır.

He did not understand her. - O onu ba a dü m di.

He does not like her behaviour. - O onun davranı ını (özünü aparmasını) xo lamır.

Hesab edirik cümlələrin tərcümə variantından sonra əlavə izaha ehtiyac qalmır.

İnkarlıq ifadə edən bağlayıcılar da fərqli semantik çalarlıq ifadə edirlər. Hər kəsə bəllidir ki, dildə mühakimələr, fikirlər həm təsdiqdə, həm də inkarda ola bilər.

Vaxtilə inkarlıqdan bəhs edərkən N.Q.Çernişevski yazırdı ki, idrak prosesində inkar mühakimələrinin çox böyük əhəmiyyəti vardır. O, inkar mühakimələrin köməyi ilə ifadə edilən biliklərin elmi gerçəkliyini qeyd etmişdir (3, s. 199).

Yeri gəlmişkən onu vurğulayaq ki, fəlsəfinin yəni dialektikanın üç qanunundan biri inkarı-inkar qanunudur və Çernişevskinin bu fikirlərinə rəğmən inkarın böyük dərkətmə əhəmiyyətinə malik olmasından başqa, o, bəzən həqiqətin açılmasına da kömək edir; belə ki, hər hansı bir əşyanın əlamət və xassəsini inkar edərkən biz onun başqa bir əlamətə malik olduğunu müəyyən etməyə çalışırıq. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi inkarlıq sahəsinə daxil olan vasitələrdən biri də bağlayıcılardır və onlardan "neither...nor" bağlayıcının şaquli strukturunu

bir qədər ətraflı tədqiq etməyimiz hesab edirik qarşıya qoyduğumuz məqsədə çatmaq üçün yaxşı zəmin yarada bilər.

İstər normativ qrammatika çərçivəsində, istərsə də konkret kontekst səviyyəsində ingilis dilində olan "neither" bağlayıcısı "nor" ilə işlədikən qrammatik cəhətdən cümlə üzvlərini və yaxud ayrı-ayrı cümlələri bir-birinə bağlayır. Belə hallarda qeyd etdiyimiz inkar bağlayıcıları, bir qayda olaraq, aid olduqları sözdən əvvəl gəlir və həmin sözə inkarlıq anlayışını verir. Burada belə nəticəyə gəlmək olar ki, "neither...nor" bağlayıcıları cümlə tərkibində olan canlı və cansız əşyaları, həmçinin hərəkəti, əlaməti, məkanı, zamanı və s. inkar formada ifadə edir. Məsələn,

Neither the moon was visible in this dark night, nor were the stars. - Bu qaranlıq gecikdə ay görünürdü, nə ulduz var idi.

She looked neither at him nor at me. - O nəmənə baxdı, nə ona.

He called not only John, but also Harry. Neither did he go, nor did he find skiing pleasant. Either milk or water will do.

Bu kontekstdə biz daha başqa bir keyfiyyəti üzə çıxara bilərik, yəni bağlayıcı sözlər başqa sözlərlə cüt-cüt işlədilərək situasiyada ötürülən informasiyanın daha tez ünvana çatmasına köməklik göstərir. Həmin kontekstin ana dilimizdəki variantına diqqət çəkək.

O yalnız (təkcə) Conu deyil. Harrini də çağırdı, dəvət etdi. O nə getdi, nə də xizək sürməyə niyyətli oldu. Ya süd ya da su.

Nümunə gətirdiyimiz cümlələrin bəzilərinə başqa formada inkarda işlədə bilərik və bu zaman orada olan əlaqənin möhkəmliyinə diqqət çəkməyimiz bəzi məqamlara aydınlıq gətirir.

That night Carry could neither sleep nor read a book. - O gec Keri nə yata bildi, nə də kitab oxudu.

That night Carry could not sleep either. She could not read a book. - Həmin gec Keri yata bilmədi, kitab oxuya bilmədi.

Cümlə nümunələrinin strukturunda etdiyimiz dəyişiklikdən sonra baxmayaraq inkar məzmunu saxlandı, ancaq bağlılıq xeyli zəiflədi. Məhz ona görə də yuxarıda vurğuladıq ki, ingilis dilində bağlayıcıların qoşa işlədilməsi fikrin yaygınlığını aradan qaldırır, ötürülən məlumatın adresata daha effektiv və lakonik şəkildə, anlaşılan semantikada başa düşülüb qəbul olunmasına köməklik göstərir.

Başqa bir cəhəti də vurğulamaq istərdik. Mətnin formalaşmasında müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur, yəni formal əlaqə vasitələri sözlüləri, əvəzlilər, bağlayıcılar, artıklar və həmçinin təkrarlar. Biz qeyd etmişdik ki, eləcə də ingilis dilinə aid olan dilçilik ədəbiyyatlarında göstərilir ki, cümlədə yalnız bir inkar ola bilər, lakin müasir ingilis dilində neither...nor inkar bağlayıcıları istənilən qədər (yəni kontekstdən asılı olaraq) təkrarlana bilər, ancaq belə halda neither bağlayıcısı deyil nor bağlayıcısı təkrarlanır və məzmunu heç bir xələl gəlmir.

Nothing in it ever changed – neither the people, nor the family portrait, nor the heavy furniture and ugly plate, nor the vulgar ostentation of riches, nor the lifeless aspect of everything (E.L.Voynich. Gadfly, p.44).

Orada heç nə dəyişməmişdi – nə insanlar, nə ailənin portretləri, nə ağır mebel və boşqablar, nə varlıların vulqar təşəxxüsləri (lovğalıqları) nə də cansız olan hər şeyin aspektləri.

But I looked neither to rising sun, nor smiling sky, nor wakening nature (Ch.Bronte. Jane Eyre, p.406). - Lakin mən nəboylan günü, nəgülümsüyanı, nəuyan təbiətə baxırdım.

Cümlələrin tərcüməsinə diqqət yetirdikdə müşahidə edirik ki, orijinal variantda "nor" təkrarlanır, lakin ana dilimizdə bütün hallarda yalnız "nə" kimi təqdim etsək məzmunu, semantikaya xələl gətirmiş olur. Ona görə də Azərbaycan variantında "nə"-dən sonra "da"

bağlayıcısı da əlavə olunur və mənanı daha intensivləşdirmək üçün, informasiyanı tez qavratmaq üçün. Biz yuxarıda qeyd etmişdik ki, ingilis dili tək inkarlı (mononeqativ) dildir və neither...nor inkar bağlayıcıları işlədilən cümlələrdə başqa bir inkar sözü işlədilərsə, artıq bu zaman "neither...nor" təsdiqlik ifadə edən "either...or" bağlayıcısı ilə əvəzlənməlidir, başqa struktur olmaz.

Nobody published his books either his children or relatives. - Heç k s onun kitablarını çap etdirmədi, nə övladları nə də qohumları.

Bu kontekstdə mürəkkəb strukturlu inkar əvəzliyi olan "nobody" əvəzliyi ümumi inkarlılığı ifadə etdiyindən "neither.nor" inkar bağlayıcılarının təsdiq formalarından (either.or-dan) istifadə olunmuşdur, ancaq ana dilimizə çevrilərkən həmin cümlədə bir deyil üç inkarlıq ifadə olunur və həmçinin sonuncu "nə"dən sonra yenə də "də" işlədilir ki, bu da məzmunun tam anlaşılıqlı olmasına xidmət etməklə yanaşı Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşuna tam uyğun gəlir.

Dilçilik ədəbiyyatlarından bəllidir ki, ingilis dilində substantivləşmə hadisəsi vardır, məsələn, rich (varlı) – sifət, the rich - varlılar. Biz bunları ona görə vurğulayırıq ki, ingilis dilindəki neither bağlayıcısı cümlədə müstəqil işlədilə bilər, substantivləşir və mübtədə funksiyasında çıxış edir, həmçinin təsdiq xəbəri məzmun etibarilə inkara çevirə bilər.

Neither of the sisters has never been abroad (3, s.670). - Onun bacılarından heç biri heç zaman xaricdə olmayıb.

For three hours neither spoke (Voynich. The Gadfly, p.164). - Üç saat ruzində heç biri (heç kim) danışmadı.

Neither spoke much (W.M.Thackeray, Vanity Fair, p.148) - Heç kim (heç biri) cavab vermədi.

Biz bu cümlələri nəzərdən keçirib ana dilimizə çevirərkən müşahidə edirik ki, neither sözünü heç kim (heç biri) əvəzliyi kimi vermək lazımdır və bütün hallarda təsdiq xəbər inkarda işlədilir. Birinci cümlədə isə neither sözü müəyyən mənada əvəzlik kimi işlədiyindən "never" inkarlılığı da işlənmişdir. Neither sözü həmçinin adj. - sifət kimi də substantivləşərək not either of two mənasında işlədilərək yenə də cümlənin təsdiq xəbərini inkara çevirir.

Neither explanation is satisfactory (4, s.670). - Heç bir izahat məqbul deyil.

Başqa bir cəhət də ondan ibarətdir ki, "neither" inkar bağlayıcısı substantivləşməklə yanaşı özündən sonra xəbəri təkdə tələb edir, eləcə də şəxs əvəzliliklərinin obyekt halları ilə işlədilərkən obyekt halında olan əvəzlikdən əvvəl bir qayda olaraq "of" sözlünü işlədilir və xəbər təkdə olur.

Neither of them had been near the patient for weeks. - Onlardan heç k s (heç biri) həftələri x st y ba ç km yib.

In their group neither of them thinks of the future profession. - Onların qrupunda heç k s (heç biri) g l c k pe haqqında düşünmür.

Yekun olaraq belə qənaətə gəlirik ki, substantivləşmə nəticəsində inkar əvəzliyi "neither" təsdiq cümlələri ayrılıqda işlədilən zaman inkar edir və ingilis dilində xəbəri təsdiqdə olan cümlələr istisnasız olaraq inkarda verilir və belə hesab edirik ki, bu "nobody", "none" inkar əvəzliyinin şaquli mikrosahəsinin xüsusiyyətidir.

Başqa bir cəhət "neither...nor" bağlayıcı işlədilən cümlələrdə xəbər təsdiqdə verilir, əgər cümlə "nobody", "none" və bu kimi sözlərlə başlayarsa, o zaman "neither...nor"-un təsdiq variantı olan "either...or"-dan istifadə olunsada belə xəbər inkarda olur.

Bu məqamda JЛ/F26 1 Tfл28adə r/un təsdqarşılaşdı ay olmaı beDilçilik ədəbiyyatlarıözü qamlis

göstərici olmasını qeyd etdiyi halda ingilis dilində yuxarıda vurğuladığımız kimi onu ifadə edən müxtəlif vasitələr vardır və onlardan bəziləri haqda yazımızın əvvəlində bəhs etmişik.

Dilçilik ədəbiyyatlarında adətən ifadə vasitələrinə qrammatik-leksik (funksional-semantik) sahə kimi yanaşılması mühüm yer tutur. Onu da vurğulamaq istərdik ki, bir qayda olaraq ayrı-ayrı dil səviyyələrinə aid ifadə formaları sahənin şaquli strukturu, semantik əlamətlərə görə fərqlənmələr isə sahənin üfiqi strukturu kimi tədqiq olunur. Bir qayda olaraq həm dilçilik ədəbiyyatlarında, həm də elmi-nəzəri mənbələrdə funksional-semantik inkarlıq mikrosahəsi predikativ inkarlıq, qeyri-predikativ inkarlıq, ümumi inkarlıq-xüsusi inkarlıq, tematik inkarlıq-rematik inkarlıq kimi terminlər altında ümumiləşdirilir (əlbəttə, onlardan bəziləri haqqında əvvəlki yazılarımızda bəhs etmişik – F.H.), sahə komponentlərinin funksional xüsusiyyətləri də məhz göstərilən çərçivələrdə və səviyyələrdə tədqiq olunur və səciyyələndirilir. Bütün hallarda inkarlıq kateqoriyası təsdiq qütbü ilə sıx əlaqə və vəhdətdə tədqiq olunur və həmin sistem də təsdiqlik-inkarlıq mikrosahəsi adlandırılır.

Eyni zamanda elmi-nəzəri araşdırmalar və dil faktlarının nəzərdən keçirilməsi o nəticəyə gəlməyə sövq edir ki, bütün dil səviyyələrində inkarlıq semantikasi həm eksplisit, həm də implicit vasitələrlə ifadə oluna bilər. O cümlədən yuxarıda söhbət açdığımız inkar bağlayıcılarının mikrosahəsi vardır ki, onların şaquli mikrosahəyə mənsub olmaları danılmazdır, çünki həmin bağlayıcılar kontekst daxilində məsələnin mahiyyətinin lap dərin qatlarına nüfuz etmək qabiliyyətindədirlər.

İngilis dilində:

"What are you going to do tonight?"

"Nothing", answered a little drearily.

"You don't like out there where you are, do you?"

"Oh, I don't know.

What are you going to do if you don't get work?"

Go back home, I guess.

There was the least quaver in her voice as she said this. Somehow the influence he was exerting was powerful. They came to an understanding of each other without words – he of her situation, she of the fact that he realized it.

"No", he said, "you can't make it", genuine sympathy filling his mind for the time. "Let me help you. You take some of my money".

"Oh, no!" she said, leaning back.

"What are you going to do?" he said.

She sat meditating, merely shaking her head [5, s. 86].

-Siz bu gün nə etməyi istəyirsiniz?

-Heç bir şey, - dey Kerri mənə yuxarıdakı cavab verdi.

-Görünür ki, ya adınızı yerinizə qoymadınız xoşum?

-Nə deyim.

-Nə tapmasanız, nə edə bilərsiniz?

-Çox ehtimal ki, ev qayıdacağam.

Bu sözləri deyərkən Kerrinin səsi yavaşca titrədi. Drue böyük cazibə qüvvəsinə malik idi. Onlar bir-birini sözsüz başa düşdü ki, Drue bunu bilir.

-Yox, bu yaramaz! – deyə Drue bu dəqiqə səmimi ürək yangısı ilə dilləndi. – Sizə yardım etməyə icazə verin, məndən bir qədər pul götürün.

-Yox!, Yox! – deyə Kerri səsləndi və hətta ondan kənara çəkildi.

-Bəs siz nə edə bilərsiniz?

Qız susur və fikirli halda başını bulayırdı.

Did you ever tell Jude what it was? – “Never”.

Göründüyü kimi birinci dialoqda inkar əvəzliyi, eləcə də inkar bildirən söz “no” ayrılıqda işlədilmiş və təsdiqdə olan sual cümlələrinə qısa şəkildə inkarlıq məzmunu vermişdir ki, bununla da deyiləcək ayrı-ayrı cümlələri əvəz etmişdir.

İkinci kontekstdə isə inkar zərfi də bütöv cümlənin əvəzində işlənərək inkarlıq məzmunu yaratmışdır və bizə elə gəlir ki, məhz bu şaquli mikrosahə yaradırlar.

Qeyd etməyi vacib sayırıq ki, inkar əvəzliliklərinə və inkar zərflərinə müxtəlif nitq hissələrinin tərkibində rast gəlsək də, ümumiləşdirmə əlamətləri onları bir sırada birləşdirmək imkanını aradan qaldırmır. Fikrimizcə, inkar sözlər insan şüurunda müəyyən əlaqələrdə işlədilən ayrıca bir kateqoriyanı – bir söz kateqoriyasını təşkil edir. Məsələyə bu baxımdan yanaşdıqda inkar əvəzliliklərini də, inkar bağlayıcılarını da, həmçinin inkar zərflərini də leksik-qrammatik vasitələr hesab etmək daha məqsədəuyğun olardı, çünki fikrimizcə, ümumiləşdirmə nöqtəyi-nəzərindən onlar eyni səciyyəvi xüsusiyyətə malikdir.

İngilis dilində olan inkar bağlayıcıları kimi inkar əvəzlilikləri (no, none, noone, nobody, nothing) və inkar zərfləri (never, nowhere, nohow) kontekst daxilində işlədildikdə başqa inkarlıq elementlərindən fərqli olaraq şaquli inkarlıq mikrosahəsini daha qüvvətli edir və biz hesab edirik ki, bu birbaşa koqnisiya ilə bağlıdır, çünki “not” inkar hissəciyi hansısa sözə (feilə) birləşərək və yaxud hansısa sözdən əvvəl gələrək nəyisə sadəcə inkar edirsə, qeyd etdiyimiz inkarlıq ifadə edən sözlər dildə daha dərin qata nüfuz edə bilir və sərbəst şəkildə işlədilərək bütöv bir məsələni tam və qəti şəkildə inkar edir.

No winter marred his face or stained his flower-like bloom.

No friends were permitted to accompany him beyond the outer gate.

Göründüyü kimi “no” inkar əvəzliyi cümlənin əvvəlində gəldikdə özündən sonrakı ismi təyin edir, lakin semantik cəhətdən bir qayda olaraq təsdiq cümləni (xəbəri) inkara çevirir ki, bu da son nəticədə bütöv cümlənin ümumi şəkildə inkar olması deməkdir. Belə halda “no”, əlbəttə “not” ədatının qeyri-müəyyən artiklla işlədildi. “not” formasına bərabərdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi aşağıda “no” əvəzliyinin gücxlü olmasını, mahiyyətini daha aydın üzə çıxarmaq üçün həmin cümləni, konteksti ana dilimizə tərcümə edək və bu zaman şaquli inkarlıq sahəsinin də tam mahiyyətini hesab edirik açmış olarıq.

No woman was ever near to her mate than I am. – Heç bir qadın mənə qədər yaxın olmamıdı.

No mother could have a better son. – Heç bir ananın belə yaxını ola bilməzdi.

No lights burned in the upper hall. – Yuxarıdakı zalda heç bir işıq yandırmırdı.

Əlbəttə, bu qəbildən olan cümlə nümunələrinin sayını artırmaq olar, ancaq biz burada bir daha vurğulamaq istərdik ki, bütün qeyd etdiyimiz hallarda “no” əvəzliyi təyin etdiyi isimdən əvvəl gəldiyi haldan bütün cümləni inkara çevirir. Burada başqa bir cəhəti vurğulamaq istərdik ki, ana dilimizə çevrilərkən “no” əvəzliyinin qarşılığı olan “heç bir” inkar vasitə işlədilmişdir ki, məhz bu da cümləni bütövlükdə inkara çevirmişdir. Təbii olaraq bu cümlələrdə olan “heç bir” sözü cümlənin inkara çevrilməsinə yox, sadəcə olaraq mənanın qüvvətlənməsinə xidmət edib.

No pictures, no books, no scene, no person, no space to walk-just the gour bare walls and silence, which he would be shut into at night by the thick door (Th.Dreiser).

kill r yox, kitablar yox, mənə yox, adam yox, gəzməyə yer yox, - ancaq dörd çılpaq divarlar və sükut – o geclik qalın qapıları bəsləyəcək.

Love has no age, no limit, and no death (J.Galsworthy).

Məhdudluq yox, limiti yox və ölümü yox.

Bu cümlələri tərcümə etdikdə yox görürük “no” inkar əvəzliyi həmcins üzvlərlə cümlədə işlədilib təkrarlandıqca sanki onun təsir dairəsi getdikcə zəifləyir və sadəcə ana dilimizə “yox”

kimi çevrilir. Yazıların birində S.Abdullayevin fikrinin vermişdir. S.Abdullayev yazır ki, "istər bütöv söz sahəsi daxilində, istərsə də eyni-ortaq semem (leksik-semantik varianta) malik olan sinonim cərgələrində semantik assosiativ əlaqələri, qrammatik-üslubi üalanma müxtəlif yayınlıqların saflarında qətilikdir" [5, s. 178]. Fikrimizcə bu qeydləri birbaşa bizim variantda həmcins üzlərlə "no" inkar əvəzliyinin işlənməsinə tam şamil etmək olar, çünki vurğuladığımız kimi əvvəlki cümlələrdə bütöv cümləni tam şəkildə inkar edən söz burada sadə "yox" kimi işlədilir, qətilik, dərinlik görünmür və bu halda heç bir vəchlə biz əvvəlki cümlələrdə olan şaquli inkarlıq sahəsini görə bilmirik və bütövlükdə cümlənin inkarlığı deyil, yalnız "no" inkar əvəzliyinin təyin etdiyi obyektlərin sadəcə yoxluğu inkarlığı başa düşülür. Yekun olaraq bir məqalə həcmində bütün inkar bağlayıcı və əvəzlilikləri tam əhatə edə bilmərik, başqa yazılarımızda və dissertasiyada çalışıb onların hamısını əhatə etməyə çalışacağıq.

Ədəbiyyat

1. Абдулаев С.А. Немецкий аффиктивный контекст. Б., 2004, 330 с.
2. Abdullayev S.A. Qeyri-səlis dilçilik təcrübəsi. B., 2013, 595 s.
3. Чернышевский Н.Г. Избранные философские сочинения. Т.III, Госполитиздат, 1951, 325 с.
4. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English language USA. 1996, 1248 p.
5. Dreiser Th. Sister Carrie. M., 1968, 593 p.

F.Huseynova

Microfields of some negative conjunction and pronouns expressing negation

Summary

This article is dedicated to the problem of negation in English, microfields of negative conjunctions and pronouns expressing negation, their role of in becoming negative in modern English, examination of them within semantic context. Studying of the category of negation in modern English is one of the most actual topics of contemporary linguistics. It is also known that in the linguistic literatures each language has its own certain means of expression of negation in the realization of negation and negation is grammatical and lexical category in each language.

It also reflects itself in syntactic way, Another aspect is that the syntactic category has its own affirmative variant that it is opposition of it because it refers to sentence, a specific word or phrase. Negation category is mentioned at different level of language- at lexical level, at grammatical level, at phonetic level as universal category of language. It was mentioned that there is not sharp difference between the lexical and grammatical means of negation (in many cases), there is also not strong variety between prefixes ("-dis and "-mis") and "not" particle, dominant role of the fraction of "not" in happening of negation in English.

At the same time negative conjunction and pronouns expressing negation are associated with means of negation of Azerbaijani expressing negation and they are analysed relatively.

Key words: microfield, negative conjunction, category, negative pronouns text

Микрополе некоторых частиц и местоимений, выражающих отрицание.

Резюме

Эта статья посвящена проблеме отрицания в современном английском языке, проблемам частиц и местоимений, выражающих отрицание в этом языке, их роли в выражении отрицательности и анализу их в семантическом контексте. Изучение категории отрицания в современном английском языке, является одним из самых актуальных тем раннего языкознания. Из литературы, посвященной языковведению, известно что, в выражении отрицания, в каждом языке имеются свои специфические определённые средства выражения отрицания, а также в каждом языке, отрицание является грамматическим и лексическим категорием. Категория отрицания проявляет себя в том числе и синтаксическим путём. Другая особенность состоит в том, что ввиду того, что синтаксическую категорию характеризуют не отдельные слова и выражения, а отдельные предложения, то у неё есть вариант утверждения, являющейся оппозицией. Категория отрицания, как универсальная категория языка проявляет себя в различных уровнях языкового отрицания лексическом, грамматическом, фонетическом уровнях. В статье также отмечается, в возникновении отрицания английском языке(в большинстве случаях) нет большой разницы между лексическими и грамматическими средствами отрицания. Между выражающими отрицание в английском языке префиксами “mis” и “dis” и частицами отрицания “not” также не существует особой разницы. Особая доминирующая роль в возникновении отрицания в английском языке принадлежит отрицательной частице “not”, что особо подчёркивается в статье. В статье также установлена взаимосвязь между частицами и местоимениями, выражающие отрицание в английском языке, со средствами выражения отрицания в азербайджанском языке и проведён их сравнительный анализ.

Ключевые слова:

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 21.06.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 26.07.2019

Filologiya elmləri doktoru, professor **Sərxan Abdullayev** tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.